

СПЕЦИФІКА МОРАЛЬНОЇ ТРИВОГИ ТА СТАТУСІВ ІДЕНТИЧНОСТІ ПРИ НЕВРОТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ

Полегонький Володимир Володимирович

здобувач вищої освіти,

старший викладач кафедри практичної психології ментального здоров'я

Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0003-1540-5476

Статтю присвячено дослідженню взаємозв'язку між моральною тривогою та розвитком ідентичності в осіб із невротичною структурою особистості. Актуальність проблеми зумовлена браком інтегративних теоретичних моделей, здатних охопити одночасно структурні та процесуальні виміри особистісного функціонування. Спираючись на психоаналітичну традицію, моральну тривогу визначено як внутрішньопсихічний феномен, детермінований напруженням між інстанціями Его і Супер-его, що знаходить вираження у переживаннях провини та сорому різного ступеня адаптивності. Шляхом аналізу концепцій З. Фрейда, Д. Карвета, Ф. Шалквейка та С. Хардінг встановлено, що зазначений феномен не є монолітним: він охоплює діапазон від конструктивної провини, спрямованої на відновлення стосунків, до дезінтегруючого самозвинувачення персекуторного характеру з включенням хронічного сорому. Визначальним чинником положення суб'єкта на цьому діапазоні виступає ступінь ригідності чи гнучкості Супер-его. Окремо розглянуто питання співіснування двох концептуально різних вимірів ідентичності – структурного, представленого поняттям інтегрованої ідентичності в теорії О. Кернберга, та процесуального, відображеного в моделі статусів ідентичності Дж. Марсія. Доведено їхню не ідентичність: збережена структурна інтеграція особистості невротичного рівня є сумісною з різними статусами ідентичності – досягнутим, закритим або мораторієм. За підсумками систематизації актуальних психоаналітичних і девелопментальних підходів описано три типові конфігурації: досягнута ідентичність у поєднанні з гнучким Супер-его і переважанням репаративної провини; передчасна закритість із ригідним Супер-его і домінуванням персекуторної провини та хронічного сорому; мораторій із амбівалентним Супер-его і нестійким характером моральної тривоги. Отримані конфігурації розглядаються як теоретичні моделі, що мають як діагностичне, так і психотерапевтичне значення. Окреслено напрями подальшої емпіричної верифікації теоретичних положень із залученням стандартизованих психодіагностичних інструментів.

Ключові слова: моральна тривога, сором, провини, Супер-его, совість, невротична організація особистості, статуси ідентичності, О. Кернберг, Дж. Марсія, Д. Карвет.

Polehonkyi V. SPECIFICS OF MORAL ANXIETY AND IDENTITY STATUSES IN NEUROTIC PERSONALITY STRUCTURES

The article investigates the relationship between moral anxiety and identity development in individuals with a neurotic personality structure. The relevance of the problem is determined by the lack of integrative theoretical models capable of simultaneously encompassing the structural and processual dimensions of personality functioning. Drawing on the psychoanalytic tradition, moral anxiety is defined as an intrapsychic phenomenon determined by the tension between the Ego and Superego agencies, expressed in experiences of guilt and shame of varying degrees of adaptiveness. Through an analysis of the concepts of S. Freud, D. Carveth, F. Schalkwijk and S. Harding, it is established that this phenomenon is not monolithic: it spans a continuum from constructive guilt aimed at the restoration of relationships to disintegrating self-accusation of a persecutory nature involving chronic shame. The determining factor of a subject's position on this continuum is the degree of rigidity or flexibility of the Superego. Special attention is given to the coexistence of two conceptually distinct dimensions of identity – the structural, represented by the concept of integrated identity in O. Kernberg's theory, and the processual, reflected in J. Marcia's identity status model. Their non-equivalence is demonstrated: preserved structural integration at the neurotic level of personality organization is compatible with various identity statuses – achieved, foreclosed, or moratorium. Based on a systematization of current psychoanalytic and developmental approaches, three typical configurations are described: achieved identity combined with a flexible Superego and a predominance of reparative guilt; foreclosure with a rigid Superego and a dominance of persecutory guilt and chronic shame; moratorium with an ambivalent Superego and an unstable character of moral anxiety. The resulting configurations are considered as theoretical models carrying both diagnostic and psychotherapeutic significance. Directions for further empirical verification of the theoretical findings through the use of standardized psychodiagnostic instruments are outlined.

Key words: moral anxiety, shame, guilt, Superego, conscience, neurotic personality organization, identity statuses, O. Kernberg, J. Marcia, D. Carveth.

Вступ. Сором і провина належать до центральних моральних афектів, що визначають характер самоставлення особистості та регулюють її поведінку у міжособистісному просторі. У межах психоаналітичної традиції обидва переживання концептуалізуються як феноменологічні вияви моральної тривоги – внутрішньопсихічного напруження, що породжується конфліктом між Его та Супер-его. Незважаючи на тривалу історію вивчення цих явищ, питання про те, яким чином рівень структурної організації особистості зумовлює специфіку моральних переживань, досі не отримало вичерпного теоретичного висвітлення. Особливо показовим у цьому відношенні є невротичний рівень організації: будучи найпоширенішим серед загальної популяції, він парадоксально залишається найменш дослідженим щодо внутрішньої варіативності патернів моральної тривоги. Окремого теоретичного осмислення потребує також роль ідентифікаційних процесів у формуванні та підтриманні цих патернів.

Мета статті – теоретичний аналіз специфіки моральної тривоги та статусів ідентичності при невротичному рівні особистісної організації шляхом систематизації сучасних психоаналітичних і девелопментальних підходів.

Матеріали та методи. Дослідження розгортається на перетині кількох наукових традицій. Теоретичні засади функціонування Супер-его та моральної тривоги закладено у працях З. Фрейда і розвинуто в роботах Д. Карвета, Ф. Шалквейка та С. Хардінг. Емпіричний вимір диференціації сорому і провини розроблено Г. Б. Льюїс, Дж. Тангні та Р. Дірінг, а також К. Гарофало. Структурна модель рівнів особистісної організації представлена концепціями О. Кернберга та Е. Калігора; процесуальний підхід до ідентичності – теоріями Е. Еріксона та Дж. Марсія. Дослідження виконано із застосуванням теоретичного аналізу і синтезу наукових джерел, компаративного аналізу психоаналітичної та девелопментальної парадигм, а також систематизації актуальних емпіричних даних щодо моральних переживань та ідентифікаційних процесів при різних рівнях особистісної організації.

Результати. Концепція моральної тривоги сягає корінням структурної теорії психіки З. Фрейда. У праці «Гальмування, симптом і тривога» [8] він розрізнив три форми тривожного переживання: реальну – як відповідь на об'єктивну зовнішню небезпеку; невротичну – як реакцію на загрозу прориву імпульсів Ід; та моральну – як наслідок внутрішнього конфлікту між Его та Супер-его. Остання переживається суб'єктом як страх внутрішнього осуду – покарання з боку інтерналізованих вимог і заборон, що формують ядро Супер-его. У «Нових вступних лекціях з психоаналізу» [25, с. 374–383] З. Фрейд конкретизував цю думку, описавши Его як таке, що перебуває під одночасним тиском зовнішньої реальності, Ід і Супер-его, а моральну тривогу – як сигнал про невідповідність бажань або вчинків особистості її інтерналізованим моральним орієнтирам.

Принципово важливий крок у переосмисленні природи моральної тривоги здійснив Д. Карвет, який послідовно оскаржив ототожнення Супер-его з совістю – концептуальну помилку, що, на його думку, була закладена вже самим З. Фрейдом. У книзі «Тихий голос» [4] він обґрунтував, що Супер-его функціонує передусім як каральна структура, що засвоює соціальні норми незалежно від їхньої моральної якості – включно з расистськими чи сексистськими настановами, – тоді як совість являє собою окрему психічну інстанцію, що спирається на емпатію, симпатію та ранні ідентифікації з турботливим об'єктом. У книзі «Психоаналітичне мислення» [2] Д. Карвет розширив цю аргументацію, вказавши на тенденцію сучасного психоаналізу надмірно зосереджуватись на проблематиці сорому, нарцисизму та міжсуб'єктності – на шкоду темам провини і Супер-его, які сам З. Фрейд вважав пріоритетними. У статті «Чому нам слід припинити ототожнювати супер-его з совістю» [5, с. 15–32] це розрізнення набуло завершеного вигляду: Д. Карвет запропонував розглядати совість як самостійний четвертий елемент структурної теорії – поряд з Ід, Его та Супер-его.

На цій підставі Д. Карвет розрізнив два якісно відмінних типи провини. Персекutoryна провина породжується Супер-его і спрямовує суб'єкта на самопокарання і саморуйнування. Репаративна провина, навпаки, є продуктом совісті й орієнтує на відновлення пошкодженого стосунку. У статті «Енциклопедія особистості та індивідуальних відмінностей» [1, с. 845–848] він уточнив, що моральна тривога не зводиться до страху перед Супер-его, а передбачає складну взаємодію між каральним Супер-его і совістю, здатною оцінювати не лише Его, а й самі вимоги Супер-его – зокрема тоді, коли вони суперечать автентичним цінностям індивіда. У книзі «Почуття провини: сучасний вступ» [3, с. 21–33] ці ідеї систематизовано, а персекutoryна провина описана як захисне утворення, що оберігає суб'єкта від болючішого переживання репаративної провини з її вимогою щирого каяття і прийняття відповідальності.

Зазначене розрізнення між Супер-его і совістю має безпосереднє значення для розуміння природи моральної тривоги при невротичному рівні організації. Якщо ці дві інстанції є функціонально відмінними, то й моральна тривога не може розглядатися як однорідне явище: її джерелом може слугувати як каральне Супер-его – і тоді вона набуває форми персекutoryної провини або хронічного сорому, – так і совість – і тоді вона виражається у репаративній провині, орієнтованій на відновлення. При невротичному рівні організації, де обидві інстанції досягли відносної зрілості, ця внутрішня

двоїстість стає особливо помітною: суб'єкт виявляється здатним пережити обидва типи провини, а їхнє співвідношення визначається насамперед ступенем гнучкості або ригідності Супер-его.

У суміжному теоретичному напрямі Ф. Шалквейк запропонував концептуалізацію совісті, що доповнює позицію Д. Карвета девелопментальним виміром. Совість розглядається ним як складна психічна функція, що кристалізується на перетині афективного розвитку і менталізації – здатності осмислювати власні та чужі внутрішні стани. Зріла совість, за Ф. Шалквейком, передбачає не лише засвоєння моральних норм, а й рефлексивне ставлення суб'єкта до власних моральних переживань, що стає можливим лише за достатнього рівня розвитку менталізуючої функції [20]. Це положення є теоретично важливим: воно вказує на когнітивно-афективний механізм, що опосередковує зв'язок між рівнем особистісної організації та якістю моральних переживань. При невротичному рівні, де менталізація залишається відносно збереженою, можна очікувати більш диференційованої та рефлексивної моральної тривоги порівняно з межовим рівнем, де ця функція є суттєво порушеною.

Паралельно з психоаналітичним осмисленням моральних переживань формувався їхній емпіричний вимір. Г. Б. Льюїс здійснила одну з перших систематичних спроб розмежувати сором і провину як якісно відмінні афективні феномени: сором було визначено як глобальну негативну оцінку власного Я («я є поганим»), провину – як оцінку конкретного вчинку («я вчинив погано»). Дж. Тангні та Р. Дірінг операціоналізували це розрізнення у методиці TOSCA-3, яка вимірює схильність до сорому та провини через аналіз реакцій на гіпотетичні ситуації повсякденного життя. Накопичений масив досліджень із застосуванням цього інструменту засвідчив стійкий зв'язок схильності до сорому з депресією, тривожністю, зниженою самооцінкою та тенденцією до соціального уникнення, тоді як схильність до провини корелює з емпатією, просоціальною поведінкою і мотивацією до виправлення скоєного [22, с. 251–269].

Метааналіз К. Гарофало та співавт., що узагальнив дані 17 систематичних оглядів із залученням близько 166 000 учасників, підтвердив описані закономірності. Разом із тим автори звернули увагу на методичне обмеження TOSCA: методика може надмірно поляризувати сором і провину та відображати сором переважно в дезадаптивному ракурсі, не враховуючи його потенційно адаптивних функцій [6; 12]. Це зауваження набуває особливої ваги при аналізі невротичного рівня організації: за умов збереженої менталізації та зрілих захисних механізмів сором може виконувати не лише руйнівну, а й сигнальну функцію – позначаючи розрив між реальним і ідеальним Я без тотальної деструкції самооцінки.

Теоретичну рамку для осмислення зв'язку між моральними переживаннями та будовою особистості забезпечує модель рівнів особистісної організації О. Кернберга. У праці «Важкі розлади особистості» [21, с. 97–98] він виокремив три структурних рівні – невротичний, межовий і психотичний – та диференціював їх за трьома критеріями: ступенем інтеграції ідентичності, характером переважаючих захисних механізмів і збереженістю тестування реальності. Невротичний рівень вирізняється консолідованою ідентичністю – здатністю утримувати цілісні, реалістичні та стійкі уявлення про себе і значущих інших, – переважанням зрілих захисних операцій (витіснення, раціоналізація, інтелектуалізація) та інтактним тестуванням реальності. Межовий рівень, на противагу, визначається синдромом дифузії ідентичності, домінуванням примітивних захистів (розщеплення, проєктивна ідентифікація) і нестабільним контактом з реальністю. О. Кернберг також акцентував що при невротичному рівні Супер-его досягає відносної інтегрованості й здатне підтримувати стійкі моральні орієнтири, тоді як при межовому рівні воно залишається фрагментованим і суперечливим – що виражається або в надмірному самозвинуваченні, або у відмові від будь-якої відповідальності [21, с. 97–98].

Подальші дослідження підтвердили валідність і евристичний потенціал цієї моделі. Є. Калігор, О. Кернберг, Дж. Кларкін та Ф. Йоменс конкретизували що саме інтегрована ідентичність є ключовим критерієм розмежування невротичного і межового рівнів, і окреслили принципи диференційованого терапевтичного втручання залежно від структури особистості [19]. З. Унока та співавт. [23] продемонстрували психометричну валідність Inventory of Personality Organization (IPO) як інструменту оцінки тяжкості особистісної дисфункції, здатного розрізнити нормальний і невротичний рівні від межового. С. Хьорц-Загстеттер та співавт. [9] у систематичному огляді тривимірних підходів до розладів особистості показали сумісність моделі О. Кернберга із сучасними класифікаційними системами – зокрема з концепцією тяжкості особистісної дисфункції в МКХ-11 та рівнів особистісного функціонування в Alternative Model for Personality Disorders (DSM-5 AMPD). Л. Нормандін та співавт. [17] розширили застосування моделі на підлітковий вік, встановивши що цей період є критичним для реорганізації ідентичності, інтеграції сексуальних та агресивних імпульсів, а також збагачення Его-ідеалу і моральної системи особистості.

Окремий теоретичний вимір дослідження утворює концепція статусів ідентичності Дж. Марсія – один із найвпливовіших емпіричних розвитків теорії психосоціального розвитку Е. Еріксона. Е. Еріксон визначав формування ідентичності як центральне завдання підліткового віку, описуючи його

через опозицію «ідентичність – сплутаність ролей» [10, с. 154–159]. Дж. Марсія операціоналізував цю ідею через два виміри – дослідження і зобов'язання – і виокремив чотири статуси: досягнуту ідентичність (поєднання активного дослідження і прийнятих зобов'язань), мораторій (тривале дослідження за відсутності зобов'язань), передчасну закритість (зобов'язання без попереднього дослідження) та дифузю (відсутність як дослідження, так і зобов'язань) [14, с. 551–558]. У пізніших працях він уточнив що ці статуси не є фіксованими типами особистості, а відображають динамічний процес ідентифікації, що може тривати впродовж усього дорослого життя [15, с. 3–21].

Дж. Крогер і Дж. Марсія у систематичному огляді підтвердили стійкість статусної моделі та узгалянили її поведінкові кореляти. Досягнута ідентичність виявилася пов'язаною з когнітивною збалансованістю, зрілістю міжособистісних стосунків і відкритістю до нового досвіду. Передчасна закритість корелює з ригідністю мислення, закритістю та авторитарністю. Мораторій поєднується з допитливістю і водночас з підвищеною тривожністю та емоційною нестабільністю. Дифузія пов'язана з низькою самооцінкою, схильністю до делінквентної поведінки і вживання психоактивних речовин [11, с. 31–53]. В. Мееус у систематичному огляді лонгітюдних досліджень ідентичності за 2000–2010 рр. підтвердив прогресивний характер цього процесу: частка осіб із досягнутою ідентичністю зростає з віком, а частка осіб із дифузиею – знижується, що узгоджується з девелопментальною гіпотезою А. Вотермана про поступовий рух від менш зрілих до більш зрілих статусів [16, с. 75–94]. С. Шварц та співавт. емпірично верифікували існування всіх чотирьох статусів методом кластерного аналізу і показали їхній диференційований зв'язок із психосоціальним функціонуванням: досягнута ідентичність відповідала найвищим показникам психологічного благополуччя, тоді як дифузія – найвищим показникам депресії та ризикованої поведінки [7, с. 839–859]. Систематичний огляд Д. Мелер, що охопив 909 емпіричних досліджень за 1966–2022 рр., засвідчив домінуючі позиції моделі Дж. Марсія в дослідженнях ідентичності. Водночас автори зафіксували, що переважна більшість робіт виконана на вибірках підлітків і студентів, а інтеграція статусної моделі з клінічною перспективою – зокрема з урахуванням рівнів особистісної організації – залишається суттєвою прогалиною у літературі [13, с. 1–36].

Принципово важливим для подальшого аналізу є питання про співвідношення двох понять ідентичності, що походять із різних теоретичних традицій: інтегрованої ідентичності за О. Кернбергом і статусів ідентичності за Дж. Марсією. Інтегрована ідентичність у розумінні О. Кернберга є структурною характеристикою – здатністю підтримувати цілісні, стійкі та реалістичні репрезентації себе й інших. Вона виступає необхідною умовою невротичного рівня організації і протиставляється синдрому дифузії ідентичності, що визначає межовий рівень [21, с. 97–98]. Статуси ідентичності за Дж. Марсією описують натомість процесуальний вимір – спосіб, у який суб'єкт формує свої зобов'язання: через активне дослідження альтернатив або через некритичну інтроєкцію готових орієнтирів [14, с. 551–558]. Ці два конструкти не є взаємовиключними – вони охоплюють різні аспекти ідентичності. Особа може мати консолідовану ідентичність у структурному розумінні – тобто не виявляти ознак дифузії – і водночас перебувати у статусі передчасної закритості, де зобов'язання прийняті без попереднього дослідження на основі некритичної інтроєкції батьківських або соціальних очікувань. Отже невротичний рівень організації теоретично допускає варіативність статусів ідентичності за Дж. Марсією – і це положення є ключовим для наступного етапу аналізу.

Якщо визнати що статуси ідентичності можуть варіюватися в межах невротичного рівня організації, закономірно постає питання: чи пов'язана ця варіативність із різними патернами моральної тривоги? Аналіз наявних теоретичних і емпіричних даних дає підстави припустити що такий зв'язок існує і що його механізмом є характер формування та функціонування Супер-его.

При досягнутій ідентичності суб'єкт пройшов через етап активного дослідження альтернатив і сформував усвідомлені зобов'язання. Це означає, що засвоєні моральні стандарти не є простою копією батьківських настанов – вони пройшли через критичне переосмислення і були інтегровані на основі власного досвіду. Супер-его за цих умов функціонує гнучко: каральна функція врівноважена совістю, у розумінні Д. Карвета, – тобто здатністю до емпатичного і диференційованого самооцінювання [4]. Моральна тривога набуває переважно форми репаративної провини – визнання відповідальності за конкретний вчинок у поєднанні з мотивацією до виправлення ситуації. Це узгоджується з даними Дж. Крогера і Дж. Марсія, які фіксують зв'язок досягнутої ідентичності зі зрілістю міжособистісних стосунків і когнітивною збалансованістю [11, с. 31–53], а також із положенням Ф. Шалквейка про те, що зріла совість передбачає рефлексивне ставлення до власних моральних переживань [20].

С. Хардінг у колективній монографії «Аналіз Супер-Его: мораль під мікроскопом психоаналізу» [24] дослідила трансформацію моральних функцій Супер-его в сучасному культурному контексті. Вона показала, що в постмодерному суспільстві традиційні каральні функції не зникають, а набувають нових форм – зокрема через ілюзію необмежених можливостей та імператив насолоди, який сам перетворюється на джерело моральної тривоги.

Принципово інша картина спостерігається при передчасній закритості. Тут зобов'язання формуються без попереднього дослідження альтернатив – шляхом некритичної інтроекції батьківських, релігійних або соціальних стандартів. Моральні норми засвоюються у вихідному вигляді, не проходячи крізь досвід самостійного осмислення. Супер-его функціонує ригідно: каральна функція домінує, а совість у розумінні Д. Карвета залишається недостатньо розвиненою, оскільки її формування потребує досвіду автономного морального вибору [5, с. 15–32].

Моральна тривога при передчасній закритості набуває характерної подвійної конфігурації. З одного боку – персекуторна провина: надмірне і непропорційне самозвинувачення за порушення інтроектованих стандартів, навіть якщо ці порушення є незначними. З іншого – хронічний сором, як переживання власної недостатності щодо ідеалу, що був прийнятий некритично. Принципово важливо, що ця конфігурація зберігає всі структурні ознаки невротичного рівня: ідентичність залишається консолідованою, захисні механізми – зрілими, тестування реальності – збереженими. Однак якість моральних переживань суттєво відрізняється від тієї, що характерна для досягнутої ідентичності. Дж. Крогер і Дж. Марсія описують передчасну закритість як статус, що корелює з ригідністю, закритістю до нового досвіду та авторитарністю [11, с. 11–31] – що опосередковано підтверджує припущення про переважання каральних функцій Супер-его при цьому статусі.

Окрему конфігурацію утворює мораторій – статус, при якому суб'єкт активно досліджує альтернативи, однак ще не сформував стійких зобов'язань. Моральні стандарти перебувають у стані перегляду: раніше інтроектовані норми піддаються сумніву, натомість нові орієнтири ще не набули стабільності. Супер-его за цих умов набуває амбівалентного характеру – воно здатне одночасно утримувати суперечливі вимоги, що породжує специфічний осцилюючий патерн моральної тривоги: періоди інтенсивної провини, коли активується старе інтроектоване Супер-его, чергуються з фазами її послаблення, коли домінує позиція дослідника, що тимчасово дистанціюється від звичних стандартів. Цей патерн принципово відрізняється від межової динаміки тим, що суб'єкт зберігає рефлексивну дистанцію – здатність спостерігати за власними моральними коливаннями й усвідомлювати їх як вираз незавершеного процесу переосмислення, а не як свідчення фрагментації ідентичності. Це узгоджується з даними Дж. Крогера і Дж. Марсія, які фіксують, що мораторій поєднується з допитливістю і відкритістю при одночасно підвищеній тривожності [11, с. 11–53], а також із положенням Ф. Шалквейка про роль менталізації у здатності витримувати невизначеність моральних переживань [20].

Дифузія ідентичності – четвертий статус за Дж. Марсія – є найменш сумісною з невротичним рівнем організації. Відсутність, як дослідження, так і зобов'язань наближає її до синдрому дифузії ідентичності за О. Кернбергом – ключового структурного маркера межового рівня [21]. Разом із тим необхідно розрізняти рівні аналізу: дифузія за Дж. Марсія є процесуальною характеристикою в конкретних життєвих доменах – професійному, реляційному, світоглядному, – тоді як дифузія за О. Кернбергом є глобальною структурною ознакою, що охоплює цілісність самосприйняття та об'єктних відносин. Тому доменна дифузія – відсутність зобов'язань в одному конкретному домені при збереженій загальній інтеграції ідентичності – теоретично допустима при невротичному рівні і не свідчить про межову організацію. Натомість систематична глобальна дифузія за Дж. Марсія, що охоплює більшість значущих сфер життя, є малосумісною з невротичним рівнем і скоріше вказує на межовий рівень організації.

Проведений теоретичний аналіз дає підстави для узагальнення трьох основних конфігурацій зв'язку між статусом ідентичності, характером функціонування Супер-его та специфікою моральної тривоги при невротичному рівні організації. Перша конфігурація: досягнута ідентичність поєднується з гнучким Супер-его, де каральна функція врівноважена совістю, а моральна тривога виражається переважно як адаптивна репаративна провина. Друга конфігурація: передчасна закритість поєднується з ригідним Супер-его, де каральна функція домінує, а моральна тривога набуває форми персекуторної провини та/або хронічного сорому. Третя конфігурація: мораторій поєднується з амбівалентним Супер-его у стані перегляду, що породжує осцилюючий характер моральної тривоги. Описані конфігурації не є жорсткими типологічними категоріями – вони відображають теоретичні тенденції, що потребують емпіричної верифікації. Принципово важливим є те, що всі три конфігурації існують у межах невротичного рівня організації – з інтегрованою ідентичністю, зрілими захисними механізмами і збереженим тестуванням реальності, – однак суттєво різняться за якістю та інтенсивністю моральних переживань.

Висновки. Результати проведеного теоретичного аналізу засвідчують, що моральна тривога при невротичному рівні особистісної організації є внутрішньо неоднорідним феноменом. Спираючись на концептуальне розрізнення між Супер-его і совістю та емпірично підтверджену диференціацію сорому і провини, можна стверджувати, що при цьому рівні організації моральна тривога розгортається як континуум – від конструктивної репаративної провини, зорієнтованої на відновлення, до дезінтегруючого персекуторного самозвинувачення з включенням хронічного сорому. Встановлено, що інтегрована ідентичність, як структурна ознака невротичного рівня організації, не є тотожною досягнутою ідентичністю як процесуальній характеристиці. Невротичний рівень є сумісним з варіативністю

статусів ідентичності – досягнутим, передчасно закритим і мораторієм – за умови збереження загальної інтеграції ідентичності, зрілих захисних механізмів і інтактного тестування реальності. На підставі систематизації теоретичних і емпіричних даних виокремлено три конфігурації зв'язку між статусом ідентичності і патерном моральної тривоги при невротичному рівні організації: досягнута ідентичність у поєднанні з гнучким Супер-его і переважанням репаративної провини; передчасна закритість у поєднанні з ригідним Супер-его і домінуванням персекуторної провини та хронічного сорому; мораторій у поєднанні з амбівалентним Супер-его і нестійким осцилюючим характером моральної тривоги. Ключовим механізмом, що опосередковує зв'язок між статусом ідентичності і якістю моральних переживань є спосіб формування Супер-его: критичне переосмислення і переробка інтерналізованих стандартів при досягнутій ідентичності – або їхня некритична інтросекція при передчасній закритості. Роль менталізації, як когнітивно-афективного медіатора цього зв'язку потребує окремої емпіричної верифікації. Перспективи подальших досліджень полягають у перевірці виокремлених конфігурацій із застосуванням комплексу стандартизованих діагностичних інструментів.

Література:

1. Carveth D. L. Conscience. *Encyclopedia of personality and individual differences*. Cham, 2020. С. 845–848. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-24612-3_1369 (дата звернення: 22.02.2026).
2. Carveth D. L. *Psychoanalytic thinking: a dialectical critique of contemporary theory and practice*. Taylor & Francis Group, 2018. 292 с.
3. Carveth D. L. Conscience vs. superego. *Guilt*. London, 2023. С. 21–33. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003347514-4>
4. Carveth D. L. Still small voice: psychoanalytic reflections on guilt and conscience. Karnac Books, 2013. 384 с.
5. Carveth D. L. Why we should stop conflating the superego with the conscience. *Psychoanalysis, culture & society*. 2017. Т. 22. № 1. С. 15–32. DOI: <https://doi.org/10.1057/pcs.2016.13> (дата звернення: 22.02.2026).
6. Conceptualization and assessment of shame experience and regulation: an umbrella review of synthesis studies / C. Garofalo та ін. *Clinical psychology & psychotherapy*. 2025. Т. 32. № 4. DOI: <https://doi.org/10.1002/cpp.70136>
7. Examining the light and dark sides of emerging adults' identity: a study of identity status differences in positive and negative psychosocial functioning / S. J. Schwartz та ін. *Journal of youth and adolescence*. 2010. Т. 40. № 7. С. 839–859. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10964-010-9606-6> (дата звернення: 22.02.2026).
8. Freud S. An autobiographical study, inhibitions, symptoms and anxiety, the question of lay analysis and other works (the standard edition of the complete psychological works of sigmund freud, volume 20). The Hogarth Press, 1975.
9. Hörz-Sagstetter S., Ohse L., Kampe L. Three dimensional approaches to personality disorders: a review on personality functioning, personality structure, and personality organization. *Current psychiatry reports*. 2021. Т. 23. № 7. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11920-021-01250-y> (дата звернення: 22.02.2026).
10. Kempf J. P., Erik H. Erikson. Identity, youth and crisis. New york: W. W. Norton company, 1968. *Behavioral science*. 1969. Т. 14. № 2. С. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.1002/bs.3830140209> (дата звернення: 22.02.2026).
11. Kroger J., Marcia J. E. The identity statuses: origins, meanings, and interpretations. *Handbook of identity theory and research*. New York, NY, 2011. С. 31–53. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_2 (дата звернення: 22.02.2026).
12. Luyten P., Fontaine J. R. J., Corveleyn J. Does the Test of Self-Conscious Affect (TOSCA) measure maladaptive aspects of guilt and adaptive aspects of shame? An empirical investigation. *Personality and individual differences*. 2002. Т. 33. № 8. С. 1373–1387. DOI: [https://doi.org/10.1016/s0191-8869\(02\)00197-6](https://doi.org/10.1016/s0191-8869(02)00197-6) (дата звернення: 29.03.2026).
13. Maehler D. B., Hernández-Torrano D. Identity development research: a systematic review of reviews. *Self and identity*. 2025. С. 1–36. DOI: <https://doi.org/10.1080/15298868.2025.2549770> (дата звернення: 22.02.2026).
14. Marcia J. E. Development and validation of ego-identity status. *Journal of personality and social psychology*. 1966. Т. 3. № 5. С. 551–558. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0023281> (дата звернення: 22.02.2026).
15. Marcia J. E. The ego identity status approach to ego identity. *Ego identity*. New York, NY, 1993. С. 3–21. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4613-8330-7_1
16. Meeus W. The study of adolescent identity formation 2000–2010: a review of longitudinal research. *Journal of research on adolescence*. 2011. Т. 21. № 1. С. 75–94. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x> (дата звернення: 22.02.2026).
17. Normandin L., Alan Weiner, Karin Ensink. An integrated developmental approach to personality disorders in adolescence: expanding kernberg's object relations theory. *American journal of psychotherapy*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.20220023> (дата звернення: 22.02.2026).
18. Perfectionism and community-identity integration: the mediating role of shame, guilt and self-esteem / K. Piotrowski та ін. *Current psychology*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01499-9>
19. Psychodynamic therapy for personality pathology: treating self and interpersonal functioning / J. F. Clarkin et al. American Psychiatric Association Publishing, 2018. 619 p.
20. Schalkwijk F. A new conceptualization of the conscience. *Frontiers in psychology*. 2018. Т. 9. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01863> (дата звернення: 22.02.2026).
21. Steiner J. Severe personality disorders. by otto F. kernberg. london: yale university press. 1985. P. 381. £31.00. *British journal of psychiatry*. 1985. Т. 147. № 1. С. 97–98. DOI: <https://doi.org/10.1192/s0007125000206521> (дата звернення: 22.02.2026).
22. Tangney J. P., Dearing R. L. Gender differences in morality. *The psychodynamics of gender and gender role*. Washington. С. 251–269. DOI: <https://doi.org/10.1037/10450-007> (дата звернення: 22.02.2026).
23. The Inventory of Personality Organization: a valid instrument to detect the severity of personality dysfunction / Z. Unoka та ін. *Frontiers in psychiatry*. 2022. Т. 13. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.995726> (дата звернення: 22.02.2026).
24. Tyminski R. Harding, celia (ed.). dissecting the superego: moralities under the psychoanalytic microscope. routledge. 2019. P. 215. \$48.95. *Journal of analytical psychology*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-5922.13039> (дата звернення: 22.02.2026).

25. Wong C. W. Deflationism, rationalism, and anti-rationalism: three views of superego morality. *Open journal of philosophy*. 2015. T. 05. № 06. С. 374–383. DOI: <https://doi.org/10.4236/ojpp.2015.56045> (дата звернення: 22.02.2026).

References:

1. Carveth, D. L. (2020). Conscience. *Y Encyclopedia of personality and individual differences* (p. 845–848). *Springer International Publishing*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-24612-3_1369 [in English].
2. Carveth, D. L. (2018). *Psychoanalytic thinking: A dialectical critique of contemporary theory and practice*. *Taylor & Francis Group* [in English].
3. Carveth, D. L. (2023). Conscience vs. superego. *Y Guilt* (p. 21–33). *Routledge*. <https://doi.org/10.4324/9781003347514-4> [in English].
4. Carveth, D. L. (2013). Still small voice: Psychoanalytic reflections on guilt and conscience. *Karnac Books* [in English].
5. Carveth, D. L. (2017). Why we should stop conflating the superego with the conscience. *Psychoanalysis, Culture & Society*, 22(1), 15–32. <https://doi.org/10.1057/pcs.2016.13> [in English].
6. Garofalo, C., Giammarioli, L., Aiolfi, I., Delvecchio, E., & Mazzeschi, C. (2025). Conceptualization and assessment of shame experience and regulation: An umbrella review of synthesis studies. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 32(4). <https://doi.org/10.1002/cpp.70136> [in English].
7. Schwartz, S. J., Beyers, W., Luyckx, K., Soenens, B., Zamboanga, B. L., Forthun, L. F., Hardy, S. A., Vazsonyi, A. T., Ham, L. S., Kim, S. Y., Whitbourne, S. K., & Waterman, A. S. (2010). Examining the light and dark sides of emerging adults' identity: A study of identity status differences in positive and negative psychosocial functioning. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(7), 839–859. <https://doi.org/10.1007/s10964-010-9606-6> [in English].
8. Freud, S. (1975). An autobiographical study, inhibitions, symptoms and anxiety, the question of lay analysis and other works (the standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, volume 20). *The Hogarth Press* [in English].
9. Hörz-Sagstetter, S., Ohse, L., & Kampe, L. (2021). Three dimensional approaches to personality disorders: A review on personality functioning, personality structure, and personality organization. *Current Psychiatry Reports*, 23(7). <https://doi.org/10.1007/s11920-021-01250-y> [in English].
10. Kemph, J. P. (1969). Erik, H. Erikson. Identity, youth and crisis. New York: W. W. Norton company, 1968. *Behavioral Science*, 14(2), 154–159. <https://doi.org/10.1002/bs.3830140209> [in English].
11. Kroger, J., & Marcia, J. E. (2011). The identity statuses: Origins, meanings, and interpretations. *Y Handbook of identity theory and research* (p. 31–53). *Springer New York*. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_2 [in English].
12. Luyten, P., Fontaine, J. R. J., & Corveleyn, J. (2002). Does the Test of Self-Conscious Affect (TOSCA) measure maladaptive aspects of guilt and adaptive aspects of shame? An empirical investigation. *Personality and Individual Differences*, 33(8), 1373–1387. [https://doi.org/10.1016/s0191-8869\(02\)00197-6](https://doi.org/10.1016/s0191-8869(02)00197-6) [in English].
13. Maehler, D. B., & Hernández-Torrano, D. (2025). Identity development research: A systematic review of reviews. *Self and Identity*, 1–36. <https://doi.org/10.1080/15298868.2025.2549770> [in English].
14. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551–558. <https://doi.org/10.1037/h0023281> [in English].
15. Marcia, J. E. (1993). The ego identity status approach to ego identity. *Y Ego identity* (p. 3–21). *Springer New York*. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-8330-7_1 [in English].
16. Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000–2010: A review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 75–94. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x> [in English].
17. Normandin, L., Alan Weiner & Karin Ensink. (2023). An integrated developmental approach to personality disorders in adolescence: Expanding Kernberg's object relations theory. *American Journal of Psychotherapy*. <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.20220023> [in English].
18. Piotrowski, K., Bojanowska, A., Nowicka, A., & Janasek, B. (2021). Perfectionism and community-identity integration: The mediating role of shame, guilt and self-esteem. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01499-9> [in English].
19. Clarkin, J. F., Caligor, E., Kernberg, O. F., & Yeomans, F. E. (2018). Psychodynamic therapy for personality pathology: Treating self and interpersonal functioning. *American Psychiatric Association Publishing* [in English].
20. Schalkwijk, F. (2018). A new conceptualization of the conscience. *Frontiers in Psychology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01863> [in English].
21. Steiner, J. (1985). Severe personality disorders. by Otto F. Kernberg. London: Yale University Press. 1985. P. 381. £31.00. *British Journal of Psychiatry*, 147(1), 97–98. <https://doi.org/10.1192/s0007125000206521> [in English].
22. Tangney, J. P., & Dearing, R. L. (2002). Gender differences in morality. In R. F. Bornstein & J. M. Masling (Eds.), *The psychodynamics of gender and gender role* (pp. 251–269). *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/10450-007> [in English].
23. Unoka, Z., Csáky-Pallavicini, K., Horváth, Z., Demetrovics, Z., & Maraz, A. (2022). The Inventory of Personality Organization: A valid instrument to detect the severity of personality dysfunction. *Frontiers in Psychiatry*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.995726> [in English].
24. Tyminski, R. (2024). Harding, Celia (ed.). *Dissecting the superego: Moralities under the psychoanalytic microscope*. Routledge. 2019. P. 215. \$48.95. *Journal of Analytical Psychology*. <https://doi.org/10.1111/1468-5922.13039> [in English].
25. Wong, C. W. (2015a). Deflationism, rationalism, and anti-rationalism: Three views of superego morality. *Open Journal of Philosophy*, 05(06), 374–383. <https://doi.org/10.4236/ojpp.2015.56045> [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 22.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026